

Moravchik, G. (1967). Constantine Porphyrogenitus. De administrando imperio / Greek text with English trans. by R. J. H. Jenkins. – Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection. Retrieved from http://s155239215.onlinehome.us/turkic/10_History/DAIConst.Porphyr/Porphyr-rogennetosDAIpp1-85En. [in English].

Mel'nikova, Ye. A. (2001). Skandinavskie runicheskie nadpisi. Novye nakhodki i interpretatsii. Teksty, perevod, kommentariy. Moskva. [in Russian].

Page, R. I. (1987). Reading the past runes. London: Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications. [in English].

Peterson, G. D. (2016). Vikings and Goths: A History of Ancient and Medieval Sweden. Jefferson, North Carolina: McFarland & Company. [in English].

Samnordisk runtextdatabas. Retrieved from: <http://skaldic.abdn.ac.uk/db.php?id=1009&if=srdb&table=collections> (1.11.18). [in English].

Svanidze, A. A. (2014). Vikingi – lyudi sagi: zhizn i nrawy. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie. [in Russian].

УДК 930.2:94(477.52/6)

СЛОБІДСЬКА МЕЖОВА КОНТОРА (1769–1781 / 1782 рр.): СТРУКТУРА, ОСОБОВИЙ СКЛАД, ФУНКЦІЇ

Петрова Інна

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Петров Олексій

(Державний університет телекомунікацій)

У статті досліджується проблема формування особового складу та структури Слобідської межової контори, окреслено коло посадових обов'язків її співробітників, відтворено їхнє повсякденне життя. Також аналізуються нормативно-правові акти, що сприяли створенню та функціонуванню Слобідської межової контори, проведенню Генерального межування в регіоні: «Инструкция землемерам, к генеральному всей империи размежеванию (№ 12570 от 13 февраля 1766 г.)», «О учреждении Слободской Межевой Конторы в Харькове. Сенатский указ (№ 13293 от 7 мая 1769 г.)», «О размежевании вновь присоединенных к Харьковскому наместничеству селений и земель от Курского наместничества. Сенатский указ (№ 15149 от 16 апреля 1781 г.)». Також на основі архівних документів реконструйовано етапи проведення Генерального межування на теренах слобідсько-українських земель. Виокремлено проблеми, що впливали на перебіг, терміни та якість межових робіт у Слобідсько-Українській губернії. Серед них – рівень освіти та професійної підготовки працівників межової контори, процес заселення та господарського освоєння регіону, що вплинуло на становлення тамтешньої системи землеволодіння та землекористування, численні випадки порушення норм земельного та кримінального законодавства учасниками межового процесу, фіксація великої кількості конфліктів тощо. Однак, незважаючи на всі труднощі, службовці Слобідської межової контори досягли основної мети – впорядкували поземельні відносини в губернії з урахуванням традицій і форм землекористування та землеволодіння, що раніше побутували в регіоні; закріпили остаточно право власності дворян на землю, завершили період тривалих поземельних конфліктів, окреслили площу ділянок, що перебували у власності держави.

Ключові слова: Генеральне межування, Слобідська межова контора, межувальники, земельна дача, план дачі.

Sloboda land survey office (1769–1781 / 1782): structure, personnel, functions

Petrova Inna

(Vasyl' Stus Donetsk National University)

Petrov Aleksey

(State University of Telecommunications)

The article examines problems of the personnel formation and the structure of the Sloboda Land Survey Office, describes duties of its employees, recreates their daily life. In addition, the article analyzes legal acts that contributed to the creation and functioning of the Sloboda Land Survey Office, as well as the conduct of the General Survey in the region: «Instructions to surveyors, to the general of the whole empire delimitation (№ 12570 of February 13, 1766)»; «On the establishment of the Sloboda Land Survey Office in Kharkov. Senate Decree (№ 13293 of May 7, 1769)»; «On the delimitation of villages and lands, newly attached to the Kharkov governorship from the Kursk governorship. Senate Decree (№ 15149 of April 16, 1781)». Also, on the basis of archival documents, the stages of the General Survey in the Slobodsko-Ukrainian lands were reconstructed. The problems that influenced the course, timing and the quality of boundary surveys in the Sloboda-Ukrainian province are highlighted in the article. Among them are the level of education of employees of a Land Survey Office, the process of settling and economic development of the region, which affected the development of the land tenure and land use system there, numerous cases of violation of land and criminal legislation, fixing a large number of conflicts etc. However, despite all the difficulties, the employees of the Sloboda Land Survey Office reached the main goal – streamlined land relations in the province, taking into account the traditions and forms of land use and land tenure that existed in the region before; finally consolidated the right of ownership of the nobles to the land, completed a period of lengthy land conflicts, determined the area of land plots owned by the state.

Key words: General Land Survey, Sloboda Land Survey Office, land surveyors, land dacha, plan of land dacha.

Слободская межевая контора (1769–1781 / 1782 гг.): структура, личный состав, функции

Петрова Инна

(Донецкий национальный университет имени Василя Стуса)

Петров Алексей

(Государственный университет телекоммуникаций)

В статье исследуется проблема формирования личного состава и структуры Слободской межевой конторы, описаны должностные обязанности её сотрудников, воссоздана их повседневная жизнь. Кроме того, анализируются нормативно-правовые акты, которые способствовали созданию и функционированию Слободской межевой конторы, а также проведению Генерального межевания в регионе: «Инструкция землемерам, к генеральному всей империи размежеванию (№ 12570 от 13 февраля 1766 г.)», «О учреждении Слободской Межевой Конторы в Харькове. Сенатский указ (№ 13293 от 7 мая 1769 г.)», «О размежевании вновь присоединенных к Харьковскому наместничеству селений и земель от Курского наместничества. Сенатский указ (№ 15149 от 16 апреля 1781 г.)». Также на основе архивных документов реконструированы этапы проведения Генерального межевания на слободско-украинских землях. Выделены проблемы, которые влияли на ход, сроки и качество межевых работ в Слободско-Украинской губернии. Среди них – уровень образования и профессиональной подготовки работников межевой конторы, процесс заселения и хозяйственного освоения региона, что повлияло на становление тамошней системы землевладения и землепользования, многочисленные случаи нарушения норм земельного и криминального законодательства участниками межевания, фиксация большого количества конфликтов и т. д. Однако, несмотря на все трудности, служащие Слободской межевой конторы достигли основной цели – упорядочили поземельные отношения в губернии с учетом традиций и форм землепользования и землевладения, бытовавшие в регионе ранее;

закрепили окончательно право собственности дворян на землю, завершили период продолжительных поземельных конфликтов, определили площадь участков, находившихся в собственности государства.

Ключевые слова: Генеральное межевание, Слободская межевая контора, межевальщики, земельная дача, план дачи.

Наприкінці XVIII ст. уряд Катерини II ухвалює рішення поширити єдину систему обліку земельних ресурсів на українські губернії. Першою з них була обмежена Слобідсько-Українська. Проведення межувальних робіт на слобідських землях було наслідком діяльності в регіоні комісії Є. Щербініна (1762–1764), скерованої російським урядом з метою перевірки скарг Калачівського сотника П. Каневецького¹. Як засвідчують документи, П. Каневецький неодноразово нарікав на корумповану систему призначення козацької старшини в регіоні, її зловживання щодо перерозподілу казенних земель, несправедливу фіскальну політику, тяжке становище підвладного населення. Спрямована для ревізії Комісія наділялася широкими повноваженнями: розслідувала справи щодо порушення фіскальної дисципліни місцевими жителями, зловживання козацькою старшиною посадовими обов'язками (у разі виявлення правопорушень остання усувалася від виконання службових обов'язків), вивчала принципи комплектації та фінансування козацьких полків, систему поземельних відносин. Результатом діяльності комісії Є. Щербініна стала доповідь сенаторів (князя Я. Шаховського, генерал-аншефа М. Панина й таємного радника А. Олсуф'єва «Об учреждении из всех слободских полков особой губернии и о сборе податей на содержание и учреждение слободских легких полков» від 16 грудня 1764 р.)². У документі наголошувалося, що в результаті виявлення численних «незручностей та безпорядків у колишньому устрої... теперішнє правління канцелярії Слобідських полків зовсім ліквідувати»³. Надалі планувалося створити замість зліквідованих полків Слобідсько-Українську губернію⁴, запровадити уніфіковане губернське управління⁵, козаків, підпомічників та підсусідків перетворити на військових обивателів, поширити на місцеве населення загальноросійський державний податок – подушне⁶, реорганізувати козацькі полки на польові гусарські⁷. Усіма організаційними питаннями щодо ліквідації полкового устрою на теренах Слобідської України, інкорпорації її до складу Ро-

¹ Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Харків: Дельта, 1993. – С. 86.

² Об учреждении из всех Слободских полков особой губернии и о сборе податей на содержание и учреждение Слободских легких войск. Высочайше утвержденный доклад сенаторов князя Шаховского, генерал-аншефа Панина и тайного советника Олсуфьева (№ 12293 от 16 декабря 1764 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVI. – С. 1003–1007.

³ Там само.

⁴ Об устройстве новоучрежденной Слободской губернии. Высочайшая резолюция на доклад сенаторов князя Шаховского, Панина, Олсуфьева (№ 12397 от 20 мая 1765 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 133–136.

⁵ Инструкция Слободской губернии губернатору с губернскими и провинциальными канцеляриями (№ 12430 от 6 июля 1765 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 181–189.

⁶ Об учреждении в Слободских полках приличного гражданского устройства, и о местопребывании Канцелярии губернской и провинциальной: Манифест (№ 12440 от 28 июля 1765 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 194–195.

⁷ Об учреждении из слободских полков 5 полевых гусарских; о комплектовании и содержании оных. Высочайше утвержденный доклад Военной комиссии // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 77.

сійської імперії та утворення Слобідсько-Української губернії займалася спеціальна Комісія, що безпосередньо підпорядковувалася Сенату⁸. Поступова уніфікація системи управління, оподаткування, судочинства на слобідських землях до загальноросійських стандартів актуалізувала питання впорядкування поземельних правовідносин у регіоні.

Становлення системи соціальної стратифікації населення Слобідської України, основних форм землеволодіння та землекористування, напрямки заселення та господарського освоєння її земель обирали за предмет дослідження такі вчені: Д. Багалій⁹, А. Слюсарський¹⁰, О. Гуржій¹¹, В. Склокін¹², В. Маслійчук¹³, В. Танцюра¹⁴, В. Чорний¹⁵ та ін. Водночас зазначені вище науковці не торкалися проблеми формування особового складу, напрямів діяльності Слобідської межової контори, реалізації заходів Генерального межування на теренах слобідсько-українських земель, дослідження юридичних казусів, що виникали під час проведення межових робіт. Тому метою цієї статті є аналіз нормативно-правових актів, що сприяли створенню та функціонуванню Слобідської межової контори, вивчення повсякденної діяльності її службовців, визначення причин, що призвели до уповільнення темпів Генерального межування слобідсько-українських земель.

Першим документом, за допомогою якого намагалися врегулювати поземельні конфлікти в регіоні, був наказ «О возвращении Слободским полкам заселенных помещиками земель» (15 березня 1765 р.). Він інформував громадськість про побутування в регіоні таких явищ, як самозахоплення земельних ділянок, їх несанкціоноване господарське освоєння та заселення¹⁶. З метою припинення самозахоплення на Слобідську губернську канцелярію покладался обов'язок перевірити в усіх землевласників, які мешкали в регіоні, наявність документів, що підтверджують право на землю. У разі виявлення правопорушення пропонувалося самозахоплені ділянки «з поселеннями на них переписати на утримання слобідських полків»¹⁷. Відповідно до резолюції «Об устройстве новоучрежденной Слободской губернии» (20 травня 1765 р.) перевірку документів, що підтверджують право власності на землю, у майбутньому планувалося покласти на Вотчинний департамент Слобідської губернської канцелярії (заяву про створення Вотчинного департамен-

⁸ Об учреждении Комиссии для преобразования Слободских полков в особливую губернию. Сенатский указ (№ 12442 от 28 февраля 1765 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 74–75.

⁹ Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Харків: Дельта, 1993. – С. 86.

¹⁰ Слюсарський А. Г. Слобідська Україна [історичний нарис XVII–XVIII ст.] / А. Г. Слюсарський. – Харків: Харків. книж.-газет. вид-во, 1954. – С. 115–116.

¹¹ Гуржій О. І. Еволюція соціальної структури селянства Лівобережної та Слобідської України (друга половина XVII–XVIII ст.) / О. І. Гуржій. – Київ, 1994. – 107 с.

¹² Склокін В. В. Військові обивателі Слобідської України: інтеграція до імперського суспільства (1765–1798 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Склокін. – Харків, 2009. – 20 с.

¹³ Маслійчук В. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Маслійчук. – Харків, 2001. – 19 с.

¹⁴ Танцюра В. І. Історія Слобідської України / В. І. Танцюра, О. О. Пересада. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. – 301 с.

¹⁵ Чорний Д. М. Історія Слобідської України: підруч. / Д. М. Чорний. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. – 263 с.

¹⁶ О возвращении Слободским полкам заселенных помещиками земель. Именной указ, данный Сенату (№ 12356 от 15 марта 1765 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 87.

¹⁷ Там само.

ту Слобідської губернської канцелярії було оприлюднено 6 липня 1765 р. – І. П., О. П.). До того співробітники губернської та провінційних канцелярій відповідно до «Инструкции Слободской губернии губернатору...» мали дбати про підготовку краю до проведення Генерального межування, перевіряти наявність у власників документів, що підтверджували законність придбання землі, фіксувати інформацію про межі ділянки в «писцових книгах», збирати копії всіх договорів купівлі-продажу землі в регіоні, документів про надання в її рангове володіння. Також на місцеві інститути покладалися й інші обов'язки. Наприклад, вони могли призупиняти на невизначений термін оформлення договорів купівлі-продажу, якщо суб'єктами угоди були представники козацької старшини та їхні підлеглі. Представникам козацької старшини не заборонялося здійснювати операції з нерухомістю між собою. Також на ці установи покладался обов'язок перевіряти та обстежувати всі порожні земельні ділянки, надавати їх у власність тільки ново-прибулим або безземельним обивателям; здійснювати контроль за купівлею-продажем землі; визнавати за фізичними особами право власності на ділянку після публічного оголошення здійсненої угоди та перевірки її законності (на перевірку давався один рік) тощо.

Однак ретельність Слобідської губернської канцелярії в опрацюванні наявних документів на землю призвела до ескалації конфлікту між різними групами власників, оскільки ревізори не врахували особливості формування системи поземельних відносин у регіоні. Загальновідомо, що процес заселення цієї території та формування поміщицького та козацько-селянського землеволодіння відбувався у два способи: шляхом урядових пожалувань та самовільного захоплення територій («заїмок»). Залежно від обставин, як наголошував А. Слюсарський, військові службовці зверталися до різних урядових інстанцій з проханням про «наділення їх земельними угіддями»¹⁸. Деякі отримували землю за царськими грамотами з Розрядного приказу, інші – за наказами російських бояр та воєвод за місцем служби, третім надавали землю воєводи міст, де мешкали службовці. Також у Слобідських полках існувала практика надання угідь полковниками. Прохачі, які отримували з Розрядного приказу грамоту на ділянку, з цього часу оголошувалися повноправними її власниками; інші повинні були звернутися до Розрядного приказу й отримати припис (грамоту), що підтверджувала відведення земельних ресурсів¹⁹. Однак у частини населення Слобідської України юридичних документів, які б підтверджували право власності на землю, не було. Щоб дослідити стан земельних відносин у регіоні, визначити площу земельних ресурсів, що перебувають у власності держави, врегулювати на цьому ґрунті конфлікти, царський уряд приймає рішення поширити на слобідські землі Генеральне межування.

Підготовчі роботи з реалізації узагальнених землевпорядних робіт починаються з прийняття 25 жовтня 1767 р. наказу Сенату «О бытии учрежденному при Слободской губернии Канцелярии Вотчинного департамента по размежевании

¹⁸ Слюсарський А. Г. Слобідська Україна [історичний нарис XVII–XVIII ст.] / А. Г. Слюсарський. – Харків : Харків. книж.-газет. вид-во, 1954. – С. 115–116.

¹⁹ Там само.

земель под ведомством Межевой экспедиции»²⁰. Відповідно до цього документа створювався Вотчинний департамент, який перебував у підзвітності не тільки місцевого губернатора, але й Межевої експедиції. Він встановлював кордони лише приватновласницьких ділянок; межі прикордонних ділянок, що межують з іншими губерніями, він не визначав. Усю інформацію та матеріали щодо поземельних відносин у Слобідсько-Українській губернії Вотчинний департамент надсилав до Межевої експедиції. 16 січня 1768 р. шляхом набуття чинності сенатського указу «О числе землемеров и канцеляристских служителей, потребных для размежевания земель Слободско-Украинской губернии и о прибавке в Вотчинный департамент другого секретаря»²¹ було врегульовано кадрове забезпечення діяльності департаменту. Для проведення землевпорядних робіт затверджувався такий штатний розклад губернської землемірної служби: «землемірів першого класу – 1 особа (допомагали їй 1 канцелярист та 2 підканцеляристи); землемірів 2 класу – 10 осіб, у підпорядкуванні останніх були по одному копіїсту, одному унтер-офіцеру чи капралу та 8 солдатів»²². Цим же наказом встановлювалися посадові оклади чиновників: щорічна заробітна плата землеміра першого класу становила 350 руб., другого класу – 250 руб., канцеляриста – 100 руб., копіїста – 60 руб. (у цілому на утримання штату та поточні витрати надавалося 4 280 руб.)²³.

Після організаційного оформлення місцевої землевпорядної установи 7 травня 1769 р. Сенат ухвалив рішення створити Слобідську межову контору²⁴. Надалі саме ця установа відповідала за проведення заходів Генерального межювання в регіоні. Відповідно до чинного законодавства межові контори «здійснювали контроль за дотриманням основних правил межювання на місцях; спостерігали за процедурою складання, перевірки, засвідчення та видачі планів і межових книг власникам дач» (також при кожній конторі був архів, де зберігався весь чорновий матеріал землемірних партій)²⁵. Ці установи збирали мито за виконані роботи, вирішували конфлікти щодо кордонів ділянок; здійснювали підготовку та формування межових партій, упорядковували послужні списки землемірів, щомісячно контролювали їхню діяльність, складали для межової канцелярії щомісячні короткі реєстри «цікавих» (пов'язаних з інтересами держави), спірних, апеляційних та слідчих справ. За існуючою практикою ці контори створювалися за необхідністю та

²⁰ О бытии учрежденному при Слободской губернии Канцелярии Вотчинного департамента по размежевании земель под ведомством Межевой экспедиции. Сенатский указ (№ 12993 от 25 октября 1767 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVIII. – С. 370–371.

²¹ О числе землемеров и канцелярских служителей, потребных для размежевания земель Слободско-Украинской губернии и о прибавке в Вотчинный департамент другого секретаря. Сенатский указ (№ 13058 от 16 января 1768 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVIII. – С. 433–434.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ О учреждении Слободской Межевой Конторы в Харькове. Сенатский указ (№ 13293 от 7 мая 1769 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVIII. – С. 883–886.

²⁵ Сотникова С. И. Источниковедение русских карт XVII – начала XX вв. дис. ... доктора ист. наук : 07.00.09 / С. И. Сотникова. – М., 1990. – С. 146; Смирнов Г. С. Государственное межевание уральских губерний (конец XVIII – первая половина XIX века) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Г. С. Смирнов. – Челябинск, 2010. – С. 36–37.

виконували роботи в межах однієї чи кількох губерній. Після закінчення межування в одній губернії контору ліквідували взагалі або переводили до іншої губернії.

На вимогу Межевої канцелярії Слобідську межеву контору очолив надвірний радник І. Нейолов. Окрім І. Нейолова, до керівного складу Слобідської контори увійшли колезькі асесори М. Виродов та О. Тейле²⁶. На посаду ексекютора було призначено В. Болдарева, секретаря – А. Яковлева, креслярню контори очолив М. Милорадович (останній подавав прохання про відставку кілька разів протягом 1775–1776 рр.)²⁷. Усі призначені на керівні посади Слобідської контори мали досвід у межуванні. Так, до свого призначення О. Тейле входив до складу членів Серпухівської межевої контори, М. Виродов тривалий час «був присутнім» у Вотчинному департаменті Слобідської губернської канцелярії, І. Нейолов працював у Волоколамській межевій конторі²⁸. Пізніше керівний склад Слобідської контори неодноразово змінювався. Від травня 1775 р. його сформували полковник І. Пашков (голова контори), надвірні радники А. Непенін та І. Нейолов (останній звільнився з посади 29–30 жовтня 1775 р.)²⁹. У 1781 р. процес ліквідації Слобідської контори відбувався під головуванням колезького радника О. Анненкова, надвірних радників О. Тейле та А. Непеніна³⁰.

Після затвердження штату контори її співробітники були спрямовані до регіону межування. О. Тейле прибув до Харкова 8 липня 1769 р., І. Нейолов – 18 липня 1769 р. З 23 липня 1769 р. межові партії вже працювали в Сумській, Охтирській та Острогозькій провінціях. Територію Сумської провінції межували землемір першого класу секунд-майор М. Долгов, землеміри другого класу прапорщик Л. Раслов та поручик Ф. фон Вестфалін, підканцелярист Ф. Пустов, копіїсти Л. Петров та Г. Соловійов. В Острогозькій провінції на посаді першокласного землеміра працювали поручик О. Писемський, землеміри другого класу підпоручик П. Раєвський та помічник підпоручик М. Ратков. До складу цієї партії також були зараховані канцеляристи Є. Пантелєєв, П. Черняєв, підканцелярист П. Меньявський. Охтирську провінцію межували першокласний землемір поручик О. Новицький, підпоручик І. Фохт, учень землеміра А. Герсеванов. Також до складу цієї межевої партії були залучені підканцеляристи П. Білопольський та М. Марков, писар П. Албашев. Пізніше Слобідська контора була залучена до межування комісаріатів «Харківського відомства» та Ізюмської провінції Слобідсько-Української

²⁶ Книга журналов и протоколов № 1 Вотчинного департамента Слободской губернской канцелярии и Слободской межевой конторы за 1769 г. // Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2201. Л. 106.

²⁷ По прошению Слободской межевой конторы землемера Милорадовича об увольнении с межевых дел с награждением чином (31 июля 1775 г.) // РГАДА. Ф. 1294. Межевая канцелярия. Оп. 2. Д. 2284. Л. 5; Доношение Слободской межевой конторы, при котором представлена поданная от землемера Милорадовича челобитная об увольнении его за болезнью от межевых дел (30 июля 1776 г.) // РГАДА. Ф. 1294. Межевая канцелярия. Оп. 2. Д. 2502. Л. 2.

²⁸ Указы, предложения, доношения, рапорты о размежевании земель, об отводе земель колонистам (1763–1770 гг.) // Центральный державный историчный архив України (далі – ЦДАК України). Ф. 1710. Слобідсько-Українська губерньська канцелярія. Оп. 2. Спр. 527. Арк. 41.

²⁹ Об увольнении полковника Слободской межевой конторы первого члена Неелова за слабостью его здоровья от должности и определение на его место полковника Пашкова (29–30 октября 1775 г.) // РГАДА. Ф. 1294. Межевая канцелярия. Оп. 2. Д. 2060. Л. 3.

³⁰ Книга журналов и протоколов Слободской межевой конторы за 1781 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2215. Л. 156.

губернії³¹. Відтермінування межувальних заходів в останніх двох адміністративних одиницях пояснювалося воєнними діями на південних кордонах Російської імперії, «ворожими набігами та військовими приготуваннями» (в цей час тривала Російсько-турецька війна 1768–1774 рр.)³².

Під час межових робіт до заходів Генерального межування (далі ГМ – І. П., О. П.) активно залучалися не тільки співробітники Слобідської контори, але й представники місцевих органів влади, землевласники, чії ділянки були об'єктом межування, військові підрозділи, що дислокувалися на цій території, та місцеві землевпорядні інститути. Вони інформували жителів про заходи ГМ, поширювали нормативно-правові акти з основ земельного законодавства; надавали межовим установам відомості про чисельність населення за матеріалами останніх ревізій³³; спрямовували в розпорядження межової партії військову команду у складі 1 унтер-офіцера, 1 капрала та 8 солдатів та 15 селян (30 селян для лісостепової та лісової зон) «для караулу та посилок, копання ям, встановлення стовпів та носіння ланцюгів»³⁴; забезпечували транспортними засобами для переміщення геодезичних інструментів, канцелярського приладдя; надавали співробітникам межових установ квартири та робочі приміщення у тимчасове користування; військовослужбовців на час межових робіт та вирішення земельних конфліктів (наприклад, під час повторного огляду спірної ділянки)³⁵ тощо.

Серед усіх актуальних проблем, які мала вирішувати міська влада, було забезпечення представників межової контори житловими та робочими приміщеннями. Для керівного складу контори в Харкові було надано у тимчасове користування: будинок майора Шидловського (у 1776 р. там проживав І. Пашков), будинок купця А. Дорофєєва – для проживання О. Тейле³⁶. Протилежна ситуація склалася із забезпеченням житловими приміщеннями рядових службовців контори. Так, 9 листопада 1778 р. надвірний радник О. Тейле повідомив, що «у 1776 р. на осінньо-зимовий період, коли відбувалося укладання матеріалів, було надано лише 15 квартир, з яких зайнято сторонніми чинами тринадцять»³⁷. Оскільки знову наближався період роботи в креслярні над спеціальними геометричними планами на дачі, О. Тейле вимагав надати дві квартири для штаб-офіцерів, 22 квартири – обер-офіцерам, 80 квартир – помічникам та учням землемірів, наказним службовцям). О. Тейле також порушував питання забезпечення конторських службовців

³¹ Книга журналов и протоколов № 1 Вотчинного департамента Слободской губернской канцелярии и Слободской межевой конторы за 1769 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 220. Л. 156–157 об.

³² Там само. – Арк. 148.

³³ Инструкция землемерам, к генеральному всей империи размежеванию (№ 12570 от 13 февраля 1766 г.) // Полное собрание законов Российской империи. СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 565.

³⁴ Там само. – С. 577.

³⁵ Там само. – С. 578.

³⁶ Указы Сената, промемории, доношения, рапорты, ведомости: о межевании земель в Острогской провинции, о количестве поселений в Слободско-Украинской губернии (1776–1780 гг.) // ЦДАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1479. Арк. 15.

³⁷ Промемория Слободской губернской канцелярии и Межевой конторы, рапорты об отводе квартир землемерам и войскам (1778 г.) // ЦДАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1718. Арк. 5.

дровами для опалення квартир³⁸. Тривалий час конторська креслярня не мала окремого приміщення, яке б відповідало усім технічним вимогам.

Незважаючи на те, що чиновники Слобідської контори долучалися до межування одразу після публікації наказу, роботи просувалися повільно. Це пояснювалося, насамперед, браком фахівців. Деякі співробітники межової контори не витримували складних умов праці та значного нервового навантаження і звільнялися за станом здоров'я (учень землеміра І. Федоров попрацював в конторі з 15 червня 1771 р. до 22 березня 1773 р.)³⁹. Деяких землемірів було звинувачено в порушенні трудової дисципліни або використанні службового становища з метою особистого збагачення. Інших співробітників Слобідської межової контори було звільнено внаслідок їх низької кваліфікації. Такий стан речей із забезпеченням кадрів та рівнем підготовки чиновників можна пояснити тим, що Слобідська контора була однією з перших межових установ Російської імперії, тому до її складу спочатку запрошували всіх, «хто мав у собі науку й здібності знімати земельні дачі й класти на плани»⁴⁰. Для цього майбутні кандидати повинні були лише звернутися до Межової експедиції або Межової канцелярії для оформлення на землемірні посади. Тому серед перших співробітників Слобідської контори фігурують особи з різними професійними навичками та практичним досвідом. Так, у її складі тривалий час працював І. Фохт. Він був знаним військовослужбовцем, оскільки брав активну участь у кампанії проти французького короля 1757–1759 рр., прусько-італійській війні 1760–1762 рр. (події так званої Семирічної війни). 25 жовтня 1765 р. його було прийнято на службу до російської армії. 28 грудня 1768 р. І. Фохт був відраджений на зйомку провіантських магазинів Харкова. Після цього за особистим наказом П. Рум'янцева його зарахували до складу Вотчинного департаменту Слобідської губернської канцелярії, а вже звідти переведено до Слобідської межової контори⁴¹. Інший її співробітник, М. Милорадович (він обіймав посаду голови креслярні), розпочав кар'єру в 1766 р. (його зарахували поручиком до складу Єлецького піхотного полку). У 1767 р. М. Милорадовича спрямували на межові роботи до Сумської провінції Слобідсько-Української губернії, а після відкриття Слобідської контори залишили працювати в її креслярні⁴².

Протягом усього межування регіону керівний склад контори намагався вирішити кадрове питання та залучити до робіт кваліфікованих працівників. Наприклад, найбільш поширеною практикою було зарахування до штату установи

³⁸ Указы Сената, промемории, доношения, рапорты, ведомости о межевании земель в Острогской провинции, о количестве поселений Слободско-Украинской губернии (1776–1780 гг.) // ЦДІАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1479. Арк. 14.

³⁹ Книга журналов и протоколов Слободской межовой конторы за 1773 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2205. Л. 70.

⁴⁰ Об учреждении Сенатской Межовой экспедиции и о прочих постановлениях для приведения к окончанию размежевания всех земель в государстве. Именной указ (№ 12488 от 8 октября 1765 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 355.

⁴¹ По доношению Слободской межовой конторы об увольнении в армию поручика фон Вестфалина и подпоручика Фохта; да о награждении чинами подпоручиков Милорадовича и Датькова, да учеников Карповских, Бигаевских и канцеляриста Ковалевского и об отставке Рудометова (23 декабря 1770 г. – 12 октября 1771 г.) // РГАДА. Ф. 1294. Межевая канцелярия. Оп. 2. Д. 1201. Л. 1–2.

⁴² Книга журналов и протоколов Слободской межовой конторы за 1776 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2208. Л. 167.

випускників місцевих навчальних закладів. Так, 24 травня 1779 р. А. Непенін запропонував перевірити знання «учня Г. Іванова, а якщо він виявиться в арифметиці і частині геометрії, і в копіюванні планів, читати і писати вмілим, то призначити його другокласним учнем в партію на посаду помічника землеміра»⁴³. Другим шляхом вирішення кадрового питання було залучення на посади протоколістів, реєстраторів «усіх служителів, хто не потрапив до штату місцевих установ [наприклад, Слобідської губернської канцелярії – І. П., О. П.], і якщо знайдуться такі, то не бажали б вони працювати в цій конторі»⁴⁴. Також до межових контор на постійну роботу запрошувалися дійсні чи колишні військовослужбовці. Ще до початку Генерального межовання Слобідсько-Української губернії, 28 листопада 1768 р., між Межовою експедицією та Військовою колегією було врегульовано питання щодо участі військовослужбовців у межованні й «наказано штат-офіцерам, асигнованим в армійських формуваннях та квартирмейстерському корпусі, які перебувають на межованні, визначитися за власною волею залишатися при межованні з виключенням з полків або бути в полках на справжній польовій армійській службі»⁴⁵.

Проблему кадрового забезпечення межових установ Російської імперії вдалося вирішити лише через чотирнадцять років від початку Катерининського межовання. 29 травня 1779 р. була відкрита Костянтинівська землемірна школа (з 1819 р. – Костянтинівське землемірне училище). Тривалість навчання в закладі складала чотири роки. Там викладали такі предмети: Закон Божий; російська мова: граматики та основи риторики; історія та географія; арифметика, алгебра до рівнянь 2-го ступеня включно, геометрія і плоска тригонометрія; основи фізики; геодезія та межовання; межові закони та межове діловодство; чистописання; малювання; креслення планів; агрономія (наскільки це потрібно для таксації земель). Два останні роки навчання було повністю присвячено практичним вправам, у результаті виконання яких вихованці повинні були засвоїти навички впорядкування топографічних планів, порядок ведення встановлених межовим законодавством польових журналів⁴⁶.

Бракувало в конторі не тільки кваліфікованих межувальників, а й допоміжного персоналу. Як відомо, у складі межової контори працювало 10–15 землемірних партій. Кожна складалася з двох землемірів, двох-трьох помічників землемірів, учнів, копіїстів, канцеляристів та військової команди (до складу останньої зараховувалося не менше одного унтер-офіцера, капрала та вісьмох солдатів)⁴⁷. Відповідно до Межової інструкції 1766 р. місцеві команди зобов'язувалися безвідмовно давати солдатів за нарядом Військової колегії на словесну вимогу землемірів. Однак це положення не завжди виконувалося. Так, 5 липня 1776 р. на вимогу

⁴³ Предложение губернатора, доношения Слободской межевой конторы, о назначении учеников землемеров, о размежевании земель // ЦДАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1995. Арк. 1.

⁴⁴ Указы, предложения, доношения, рапорты о размежевании земель, об отводе земель колонистам (1769–1770) // ЦДАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 527. Арк. 74.

⁴⁵ Сообщения, рапорты, ведомости о разграничении уездов и размежевании земель в Слободско-Украинской губернии // ЦДАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 619. Арк. 2–17 зв.

⁴⁶ Смирнов Г. С. Государственное межевание уральских губерний (конец XVIII – первая половина XIX века): дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / Г. С. Смирнов. – Челябинск, 2010. – С. 66.

⁴⁷ Милов Л. В. Исследование об “Экономических примечаниях” к генеральному межеванию (к истории русского крестьянства и сельского хозяйства второй половины XVIII в.) / Л. В. Милов. – Москва: Изд-во Московского университета, 1965. – С. 37–38.

Слобідської контори планувалося спрямувати від Харківського гусарського полку – 1 унтер-офіцера, 2 капралів, 19 рядових; від Охтирського та Сумського гусарських полків – по 3 капрала, по 20 рядових, від Острогозького – 2 капрала, 20 рядових; від Українського – 2 капрала та 19 рядових. Якщо від Охтирського, Харківського, Сумського гусарських полків вже було надіслано необхідну кількість військовослужбовців, то з Острогозького кількість залучених до межування вояків була нижчою за норму. З Українського гусарського полку не було надіслано людей. З цього приводу командував Української дивізії генерал-поручик О. Прозоровський зазначав, що «за новизною цього формування гусари нічим не обмундировані, окрім того посилати нічим»⁴⁸. Тому було прийнято рішення перерозподілити наявний військовий контингент у межах польових партій.

Відповідно до «Инструкции землемерам к генеральному всей империи размежеванию» (13 лютого 1766 р.) власники земельних ділянок «для копання ям, встановлення стовпів і перенесення ланцюгів, зобов'язувалися надавати жителів із селища, що межується, та дотичних до нього сіл у пропорції кількості душ, у польовій місцевості не більше 15 осіб, а в лісовій на створення просік – по 30 осіб. Під час межування незаселених земель брати для цього ж таки зазначену вище кількість селян із суміжних з тими землями селищ»⁴⁹. Однак місцеві землевласники, попри законодавчо врегульовану вимогу, відмовлялися надсилати «робочих людей» на межування (іноді без зазначення причин). Схожий випадок було зафіксовано в Охтирській провінції. У листі від 15 березня 1772 р. землемір першого класу фон Буксгевден скаржився, що 21 лютого 1772 р. поміщики з населених пунктів Доброславівка та Іванівка відмовилися надавати робітників «для створення просік»⁵⁰. Аналогічні події були в Острогозькій провінції⁵¹. Інший випадок стався 30 червня 1775 р. під час межування земель військових слобід Марківки та Костянтинівки, хутора Марківського Калитвянського повіту поміщиці М. Сурмінової, коли конторському землеміру Голостьонову було відмовлено в забезпеченні землемірної партії додатковою робочою силою⁵².

Відсутність кваліфікованих межувальників, допоміжного персоналу у складі межових партій з часом позначилася на якості самих робіт та підготовці відповідних картографічних матеріалів. Іноді замість звільнених або усунених із посад чиновників новопризначені конторські службовці були вимушені виправляти зразки картографічної продукції, обмежувати деякі дачі по кілька разів. Усе це збільшувало час, відведений на межові роботи в регіоні. Так, під час перевірки картографічної й описової документації були виявлені помилки у визначенні площі земельної ділянки на дачі села Кровного, поселень Миколаївки та Капітанівки

⁴⁸ Книга журналов и протоколов Слободской межевой конторы за 1776 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2208. Л. 170.

⁴⁹ Инструкция землемерам, к генеральному всей империи размежеванию (№ 12570 от 13 февраля 1766 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XVII. – С. 577.

⁵⁰ Промемории Слободской межевой конторы, сообщения, рапорты: о межевании земель и об оказании содействия землемерам (1772 г.) // ЦДАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернска канцелярія. Оп. 2. Спр. 917. Арк. 4.

⁵¹ Там само. – Арк. 7.

⁵² Книга журналов и протоколов Слободской межевой конторы за 1775 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2207. Л. 224–227.

Сумського повіту (план було упорядковано землеміром Соколовим)⁵³. Тому контора прийняла рішення провести повторне межування дачі.

Про низьку якість картографічної продукції йдеться в листі від 28 листопада 1774 р. У документі зауважено, що на адресу Слобідської контори з Московської межової канцелярії надійшов указ, який вимагав «після завершення польових робіт землемірам... долучитися до створення генеральних планів на обмежовані повіти та необмежовані з метою їх піднесення імператорській величності»⁵⁴. Після того як генеральні плани Охтирського, Сумського, Богодухівського повітів та плани повітових міст були завершені і надіслані для особистого вручення російській імператриці Катерині II, співробітники Московської межової канцелярії перед врученням означених документів перевірили правильність їх укладання. Р. Протасов та І. Теретьєв виявили список помилок і запропонували працівникам місцевої контори переробити плани і вже у виправленому вигляді знову надіслати до Московської межової канцелярії на повторну перевірку⁵⁵.

До затримки заходів межування призводили й численні земельні конфлікти, які фіксувалися в усіх районах Слобідської України. Їх основними причинами були порушення межових інструкцій посадовими особами, незаконне замежування казенних земель у приватну власність, відсутність документів, що підтверджують право власності на землю, особиста неприязнь між учасниками межового процесу, зловживання конторськими чиновниками службовими обов'язками з метою особистого збагачення тощо. Так, у чолобитній від І. Татарчукова повідомлялося, що в 1778 р. під час межування земель поселення Краснянка та військової слободи Жигайлівка Боровенського повіту Охтирської провінції конторський землемір П. Протопопов межових робіт не завершив. «Десь перебуваючи на шляху до річки Дернової за суміжністю із мою землею версти дві, межування не закінчив. Не знаю, чому він повернув праворуч. Від мене йому, землеміру Протопопову, було сказано, що він не дійшов до тієї річки, як значиться в моїх документах. Надалі Протопопов оголосив, що зараз відправиться для закінчення межування інших дач, після завершення яких повернеться до моєї дачі, десь за тиждень, і завершить межування. Чому досі межування моєї дачі не закінчено, мені не відомо»⁵⁶. Далі повідомлялося, що 9 жовтня 1778 р., перебуваючи в сусідньому селі Бранцівка в будинку поміщика О. Пархомова, П. Протопопов виїхав на ділянку з підлеглими О. Пархомова і почав затверджувати межу без узгодження із І. Татарчуковим (без нього або його повірених). Коли дружина І. Татарчукова звернулася до П. Протопопова з проханням призупинити роботи, той надав наказ члену військової команди П. Бахтенову з Острогозького гусарського полку, який зі своєю військовою командою перебував на межі, побити всіх присутніх, хто заважав

⁵³ Книга журналов и протоколов Слободской межевой конторы за 1776 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2208. Л. 237–237 об.

⁵⁴ Книга журналов и протоколов Слободской межевой конторы за 1774 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2206. Л. 273.

⁵⁵ Дело при коем присланы на Сумской, Ахтырский и Богодуховский уезды Генеральные планы и экономические примечания (24 сентября 1775 г. – 23 мая 1789 г.) // РГАДА. Ф. 1294. Межевая канцелярия. Оп. 2. Д. 1970. Л. 17.

⁵⁶ По прошению подпрапорного Ивана Татарчукова к замежеванию пахотной и сенокосной его земли и хутора Харченкова с назначением всего к даче села Бранцовки во владения помещика Пархомова (2 октября 1779 г. – 29 июля 1791 г.) // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 2. Д. 738. Л. 1–12.

проведенню межових заходів. Окрім того, П. Протопопов повідомив, що «ніякого від мене [І. Татарчукова] полюбовного розмежування не прийме, а затвердить межу за своїм поданням. Після цього відмежував до села Бранцівка орної землі чимале число десятин»⁵⁷. Також П. Протопопов відмовився приймати від І. Татарчукова як доказ права власності грамоту про купівлю-продаж ділянки (до 1722 р. вона належала козакові Ф. Харченку). Для встановлення предмета поземельного конфлікту від Слобідської контори було спрямовано на перевірку П. Іванова, а П. Протопопова за недбале ставлення до своїх обов'язків було позбавлено посади. Вирішення цього конфлікту затягнулося на декілька років, його остаточне врегулювання відбулося лише в 1791 р.

Події, що супроводжували заходи Генерального межування, іноді набували непрогнозованих форм. Деякі землевласники готові були боронити свої інтереси шляхом фізичного впливу, не кажучи вже про лайку та погрози⁵⁸. Конторські службовці також часто вдавалися до форм фізичного впливу на учасників межового процесу. Такий випадок було зафіксовано у слободі Рогані. 9 вересня 1776 р. у листі комісара Я. Белозьорова до Слобідсько-Української губернської канцелярії було засвідчено факт побиття конторським землеміром М. Ратковим повіреного П. Толчесва. М. Ратков, з'ясовуючи кордони спірної ділянки, при свідках (це майор Г. Мошной, сотники П. Моренков та І. Фесенко, реєстратор І. Гавторов) побив повіреного⁵⁹. Свої дії М. Ратков пояснював небажанням місцевих жителів («харківських повірених») сприяти процесу межування. Численні випадки рукоприкладства було зафіксовано і в інших районах губернії. Так, конторський землемір Вакулін, що межував слободу Ямне Богодухівського комісарства Охтирської провінції, завдав тілесних ушкоджень («вдарив палкою по голові») місцевим мешканцям М. Бондареву та І. Золотухіну⁶⁰. У 1772 р. тривав конфлікт щодо Янківської дачі, яку в 1769 р. розмежував О. Новицький, а в 1771 р. перемірював І. Фохт. Межування Янківської дачі в 1771 р. завершилося обвинуваченням І. Фохта у зловживанні службовим становищем та побиттям прем'єр-майором Кушелевим повіреного Г. Осипенка й відмежуванням на користь Кушелева спірної ділянки⁶¹.

Численні конфлікти призвели до критичного переосмислення заходів Генерального межування. З метою запобігання суперечок були прийняті нормативно-правові акти «Об обязанности землемеров обходить земли по спорным отводам и о строгом наказании владельцев и крестьян за насилие и недопущение землемеров к межеванию земель их» (1 вересня 1774 р.)⁶², «О подтверждении межевым

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Коник Ю. Використання солдатів у межових роботах у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. (на прикладі південноукраїнських губерній) / Ю. Коник // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. Вип. 31–32. – Херсон, 2010. – С. 286.

⁵⁹ Указы Сената, промемории, доношения, рапорты, ведомости: о межевании земель в Острогжской провинции, о количестве поселений в Слободско-Украинской губернии (1776–1780 гг.) // ЦДІАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1479. Арк. 15.

⁶⁰ Дело о разборе жалобы обывателей сл. Ямной на неправильное межевание земли прапорщиком Вакулиным // ЦДІАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1012. Арк. 2.

⁶¹ Предложения губернатора, доношения, рапорты, ведомости: о выморочном имуществе, о размежевании земель, о корчемстве, об укравательстве гайдамаков князем Туркестановым (1772 р.) // ЦДІАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 922. Арк. 11–12 зв.

⁶² Об обязанности землемеров обходить земли по спорным отводам и о строгом наказании владельцев и крестьян за насилие и недопущение землемеров к межеванию земель их. Сенатский указ (№ 14184 от 1 сентября

конторам, чтобы члены оных, землемеры и канцелярские служители обывательских квартир не занимали, без отвода от местного начальства» (13 березня 1778 р.)⁶³, «О невыступлении землемерам ни под каким видом, из предписанных им границ, о неделании никому никаких обид и притеснений» (22 лютого 1779 р.)⁶⁴, «О прекращении беспорядков при межевании земель и о производстве следствий по лихоимству» (4 грудня 1779 р.)⁶⁵, «О поверке дач в натуре с планами, в случае жалобы на землемеров, точно ли то число отмежевано, какое присуждено» (16 вересня 1807 р.)⁶⁶. Так, відповідно до наказу від 1 вересня 1774 р. на землемірів покладался обов'язок «взагалі не робити власникам, їх повіреним і селянам ніяких утисків... під страхом найжорстокіших та невідкладних за законом штрафів та покарань»⁶⁷. У наступному нормативному акті від 4 грудня 1779 р. повідомлялося, що в разі виявлення серед «землемірів та інших будь-якого звання, визначених до державного земель розмежування чинів і служителів... хабарів, пристрастей й дармоїдства... розслідувати... з невідступною суворістю... по всій формі військового процесу»⁶⁸. Землеміри та їх підлеглі повинні були ставитися до місцевого населення «з усією благопристойністю, тихістю й у будь-якому разі поміркованістю»⁶⁹. В іншому нормативному акті землемірам було заборонено самостійно, без погодження з місцевою владою, обирати будинки для особистого перебування, вони були зобов'язані «не вимагати нічого зайвого від їх господарів», «нікому ніяких щонайменших образ і утисків не робити, хабарів не брати»⁷⁰.

Серед факторів, що впливали на графік проведення землевпорядних робіт у регіоні, слід згадати численні адміністративно-територіальні реформи, що відбувались у той період. Наслідки зміни кордонів Слобідсько-Української губернії були різні. Так, іноді місцеве населення не могло надати межувальникам оригіналів правовстановлювальних документів на землю внаслідок їх втрати. Оскільки копії зберігалися в місцевих органах влади, а ділянка, що перебувала в зоні между-

1774 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XIX. – С. 1011–1014.

⁶³ О подтверждении межевым конторам, чтобы члены оных, землемеры и канцелярские служители обывательских квартир не занимали, без отвода от местного начальства. Сенатский указ (№ 14720 от 13 марта 1778 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XX. – С. 604.

⁶⁴ О невыступлении землемерам ни под каким видом, из предписанных им границ, о неделании никому никаких обид и притеснений. Сенатский указ (№ 14843 от 22 февраля 1779 г.) // Полное собрание законов Российской империи. СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XX. – С. 792–793.

⁶⁵ О прекращении беспорядков при межевании земель и о производстве следствий по лихоимству. Сенатский указ. (№ 14952 от 4 декабря 1779 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XX. – С. 886–890.

⁶⁶ О поверке дач в натуре с планами, в случае жалобы на землемеров, точно ли то число отмежевано, какое присуждено. Сенатский указ (№ 22622 от 16 сентября 1804 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XXIX. – С. 1284–1286.

⁶⁷ Об обязанности землемеров обходить земли по спорным отводам и о строгом наказании владельцев и крестьян за насильство и недопущение землемеров к межеванию земель их. Сенатский указ (№ 14184 от 1 сентября 1774 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XIX. – С. 1013–1014.

⁶⁸ О прекращении беспорядков при межевании земель и о производстве следствий по лихоимству. Сенатский указ (№ 14952 от 4 декабря 1779 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XX. – С. 887.

⁶⁹ Там само. – С. 888.

⁷⁰ О невыступлении землемерам ни под каким видом, из предписанных им границ, о неделании никому никаких обид и притеснений. Сенатский указ (№ 14843 от 22 февраля 1779 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XX. – С. 792–793.

вання, перейшла до складу новоствореної губернії, межувальники були вимушені вести тривале листування з адміністрацією іншої губернії з метою одержання документів. Наприклад, у 1768 р., ще до поширення заходів Генерального межування на Слобідсько-Українську губернію, під час проведення землевпорядних робіт у Сумській провінції власники земельних дач не змогли надати «кріпосних» документів, а «запасні кріпосні з 1734 р. по 1742 р. книги знаходяться в Білгородській губернській канцелярії»⁷¹. Тому Сумська провінційна канцелярія «при нинішньому межуванні і суперечках між поміщиками та військовими обивателями» вимушена затребувати опис «кріпосних й переписних книг», що зберігались у Білгородській губернській канцелярії⁷².

До того ж адміністративно-територіальні реформи впливали на терміни впорядкування картографічних матеріалів Генерального межування, особливо якщо змінювалися кордони між сусідніми губерніями. Так, у 1778 р. під час встановлення кордонів між Слобідсько-Українською й Азовською губерніями було виявлено, що на частину Слобідсько-Української губернії, яка межує з Торським повітом, були відсутні межові плани. Отже, щоб встановити формальну межу між губерніями та повітами, потрібно було «скласти тим місцям плани»⁷³. Ситуація із завершенням Генерального межування та підготовкою відповідної картографічної продукції ще більше загострилася, оскільки розпочався новий етап територіально-адміністративних перетворень. Так, наказом від 25 квітня 1780 р. було оголошено про створення Харківського намісництва. До його складу ввійшли, окрім земель Слобідсько-Української губернії, частково землі Білгородської та Азовської губерній. Тому 16 квітня 1781 р. Сенат звернувся до Межової експедиції з вимогою розпочати з літа 1781 р. межування приєднаних територій⁷⁴. Після кожної такої адміністративно-територіальної реформи співробітники Слобідської контори або місцевої землевпорядної інституції були вимушені обмежувати новопридбані ділянки й укладати оновлені зразки картографічної продукції.

Незважаючи на причини, що призводили до відтермінування робіт, з 1775 р. Генеральне межування Слобідсько-Української губернії наблизилося до кінця. На 10 червня 1775 р. межування Охтирського, Богодухівського, Сумського та Острогозького повітів було завершено. Тривали межові роботи в Краснокутському, Суджанському, Калитвянському та інших повітах Слобідсько-Української губернії. На 10 червня 1775 р. в Охтирському повіті були обмежені землі під 36 населеними пунктами, 95 порожніх земельних ділянок, 217 – дворових та садибних, орної землі – 39 974 дес. 765 кв. саж., сінних покосів – 11 070 дес. 1 258 кв. саж., земель, що були зайняті лісами, – 14 639 дес. 2 143 кв. саж., землі під поселенням – 904 дес. 532 кв. саж., непридатної землі – 4 099 дес. 724 кв. саж. За цей час було

⁷¹ Дело о представлении из Белгородской губернской канцелярии крепосные книги необходимые для размежевания земель в Сумской провинции (1768 г.) // ЦДІАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 407. Арк. 3.

⁷² Там само.

⁷³ Промемории Азовской губернской канцелярии и Слободской межевой конторы, доношения и рапорты о размежевании земель, о назначении землемеров (1778 г.) // ЦДІАК України. Ф. 1710. Слобідсько-Українська губернська канцелярія. Оп. 2. Спр. 1719. Арк. 8–9 зв.

⁷⁴ О размежевании вновь присоединенных к Харьковскому наместничеству селений и земель от Курского наместничества. Сенатский указ (№ 15149 от 16 апреля 1781 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. – Собрание I. Т. XXI. – С. 110.

упорядковано 753 геометричні спеціальні плани дач та 673 межові книги, власникам було передано 62 плани⁷⁵. У Богодухівському повіті Слобідська контора обмежувала землі під 60 населеними пунктами, 83 порожні земельні ділянки, 116 дворових та садибних ділянок, орної землі – 78 560 дес. 1 680 кв. саж., сінних покосів – 15 855 дес. 641 кв. саж., земель, що були зайняті лісами, – 19 916 дес. 170 кв. саж., землі під поселенням – 1 544 дес. 299 кв. саж., непридатної землі – 3 163 дес. 1 343 кв. саж. Були впорядковані 291 геометричний спеціальний план на дачі Богодухівського повіту та 291 межева книга (власникам було передано п'ять планів)⁷⁶. У Краснокутському повіті заходи Генерального межування були поширені на 43 порожні земельні ділянки, 16 дворових та садибних ділянок, орної землі – 61 110 дес. 1 788 кв. саж., сінних покосів – 8 876 дес. 2 333 кв. саж., земель, що були зайняті лісами, – 169 950 дес. 916 кв. саж., під поселенням – 1 008 дес. 2 150 кв. саж., непридатної землі – 3 946 дес. 1 300 кв. саж. Було впорядковано 152 геометричні спеціальні плани на дачі та 152 межові книги (власникам було передано лише п'ять планів). У Сумському повіті завершено межування під 202 населеними пунктами, 198 порожніх земельних ділянок, 309 дворових та садибних ділянок, орної землі – 107 943 дес. 787 кв. саж., сінних покосів – 52 949 дес. 1 610 кв. саж., земельних ділянок, що були зайняті лісами, – 62 600 дес. 508 кв. саж., під поселенням – 5 917 дес. 2 193 кв. саж., непридатної землі – 16 416 дес. 833 кв. саж. Було завершено впорядкування 581 геометричного спеціального плану на дачі та 569 межових книг (власникам було передано 34 спеціальні плани). У Суджанському повіті були обмежані землі під 47 населеними пунктами, 110 порожніх земельних ділянок, 226 дворових та садибних ділянок, орної землі – 17 831 дес. 520 кв. саж., сінних покосів – 6 790 дес. 1 525 кв. саж., будівельного та дров'яного лісу – 4 089 дес. 2022 кв. саж., під поселенням – 511 дес. 2 276 кв. саж., непридатної землі – 907 дес. 1 517 кв. саж. Співробітниками контори було впорядковано 11 геометричних спеціальних планів дач та стільки ж межових книг на них. В Острогозькому повіті були відмежовані 47 населених пунктів, 26 порожніх земельних ділянок, 71 дворова та садибна ділянки. Власникам обмежованих дач було передано 251 план (і таку саму кількість межових книг). У Калитвянському повіті були відмежовані землі 116 населених пунктів, 23 порожні земельні ділянки, 100 дворових та садибних ділянок, орної землі – 348 698 дес. 2 038 кв. саж., сінних покосів – 110 607 дес. 778 кв. саж., будівельного та дров'яного лісу – 39 494 дес. 1 420 кв. саж., під поселенням – 5 270 дес. 1 544 кв. саж., непридатної землі – 122 862 дес. 1362 кв. саж. Співробітниками контори було впорядковано 145 планів на дачі.

Для якнайшвидшого завершення межування керівництво Слобідської контори зобов'язали систематично звітувати про перебіг робіт у регіоні⁷⁷. Такий наказ надійшов 25 липня 1776 р. У ньому Межева канцелярія рекомендувала у найближчі терміни надіслати інформацію: «1) скільки перебуває в підпорядкуванні

⁷⁵ Книга журналів і протоколів Слободської межевої контори за 1775 р. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2207. Л. 189–193.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Книга журналів і протоколів Слободської межевої контори за 1776 р. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межевая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2208. Л. 186.

цієї контори повітів, якою кількістю землемірів з якого і по який час селища та порожні землі відмежовано на підставі безспірного володіння, за полюбовним межуванням та після вирішення суперечок, скільки в тих повітах нараховується осіб чоловічої статі та десятин землі; 2) у повітах, де межування ще не завершено, зазначити, скільки селищ та земель відмежовано, скільки в них нараховується осіб чоловічої статі та десятин землі, коли межування було розпочато, скільки залишилося відмежувати селищ і пусток і до якого часу, якою кількістю землемірів завершені будуть; 3) скільки [на сьогодні] вирішено суперечок і роздано планів з межовими книгами, скільки ще залишилося вирішити суперечок та упорядкувати планів із межовими книгами, власникам роздати і в належні місця надіслати, чому саме ці суперечки не вирішені і не роздані плани й межові книги; 4) скільки за додавання до планів державних печаток та інших різних зборів до казни отримати планувалося, скільки отримано і ще отримати слід»⁷⁸.

6 жовтня 1776 р. на адресу контори із Сенату надійшов наказ, у якому рекомендувалося до 1 січня 1777 р. завершити «розгляд усіх спірних справ, надати усім власникам розмежованих ділянок плани, а Сенату надіслати інформацію про кількість планів, які були передані власниками земельних ділянок, і кількість тих, що планувалося видати» з 1 січня 1777 р., скільки грошей зараховано до державного бюджету «за додавання печатки до плану», скільки поземельних конфліктів було вирішено на 1 січня 1777 р. і скільки таких планувалося вирішити наступного року⁷⁹. 13 січня 1777 р. керівництво Слобідської межової контори доповідало, що з 1 липня 1776 р. до 1 січня 1777 р. було «упорядковано планів 1 274, межових книжок 1 348, засвідчено 785, власникам роздано 382, у зазначені місця надіслано таке ж число, за додавання державної печатки до планів було зібрано 58 руб. 50 коп. У контору передано на зберігання 776 справи щодо межування, 17 спірних справ, 4 апеляційні справи, окрім 3 спірних справ»⁸⁰. Загалом за час функціонування Слобідської межової контори в губернії було розглянуто 562 справи, на 1 січня 1777 р. залишилося вирішити 3 спірні справи⁸¹.

24 квітня 1777 р. надійшов черговий наказ із Межової канцелярії з вимогою спрямувати землемірів до Харківської, Котелевської, Боровенської (Боромлянської), Валківської, Олешанської, Білопільської, Мижирицької, Лебединської, Миропільської адміністративних одиниць із метою завершити межування, а також упорядкування картографічної та описової продукції Генерального межування й розгляд спірних справ. У разі невиконання наказу Межова канцелярія залишала за собою право запроваджувати штрафні санкції проти співробітників цієї контори⁸². На погрозу один із керівників Слобідської межової контори А. Непенін відповідав, що вони «роблять усе від них залежне». Однак, визнаючи відставання від графіка межування, А. Непенін рекомендував керівництву канцелярії збільшити штатний розпис межової контори: крім 32 найняти ще 61 особу (тобто за-

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Книга журналов и протоколов Слободской межовой конторы за 1776 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межовая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2208. Л. 263.

⁸⁰ Книга журналов и протоколов Слободской межовой конторы за 1777 г. // РГАДА. Ф. 1348. Слободская межовая контора и Вотчинный департамент Слободской губернской канцелярии. Оп. 5. Д. 2209. Л. 9.

⁸¹ Там само. – Л. 9–10.

⁸² Там само. – Л. 96–97.

гальна кількість службовців контори повинна була становити 93 особи)⁸³. 23 грудня 1777 р. керівний склад Межевої експедиції знову звинуватив співробітників контори у невиконанні службових обов'язків та вирішив: якщо межування та розгляд поземельних конфліктів затягнеться, а співробітники контори несвоєчасно надсилатимуть до керівних органів плани на обмежені ділянки, то весь склад контори буде оштрафований на 50 % від заробітної плати. Запровадження штрафних санкцій прискорило завершення межових робіт у більшості повітів Слобідсько-Української губернії і зосередило увагу на межових роботах у Воронежській провінції. Вони розпочалися 26 квітня 1777 р. Протягом 1781 р. Генеральне межування в регіоні завершилося. З 1782 р. межеву контору перевели до Пензенського намісництва. Межування ще не обміряної 71 дачі було покладено на Курську контору⁸⁴.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що Слобідсько-Українська губернія була однією з перших адміністративно-територіальних одиниць, на яку було поширено основні заходи Генерального межування. За час їх проведення (1769–1781 / 1782 рр.) на Слобідську межеву контору було витрачено 76 343 руб. 87 коп. казенних коштів⁸⁵. Серед причин, що впливали на терміни та якість проведення Генерального межування земель Слобідсько-Української губернії, слід назвати рівень освіти його учасників, процес заселення та господарського освоєння регіону, що вплинуло на становлення тамтешньої системи землеволодіння та землекористування, численні випадки порушення норм земельного та кримінального законодавства учасниками межового процесу, фіксація великої кількості конфліктів тощо. Однак, незважаючи на всі труднощі, службовці Слобідської межевої контори досягли основної мети – впорядкували поземельні відносини в губернії з урахуванням традицій і форм землекористування та землеволодіння, що раніше побутували в регіоні; закріпили остаточно право власності на землю дворян, завершили період тривалих поземельних конфліктів, окреслили площу земельних ділянок, що перебували у власності держави.

References

- Bahalii, D. I. (1993). *Istoriia Slobidskoi Ukrainy*. Kharkiv: Delta, 1993. [in Ukrainian].
- Hurzhii, O. I. (1994). *Evolutsiia sotsialnoi struktury selianstva Livoberezhnoi ta Slobidskoi Ukrainy (druha polovyna XVII–XVIII st.)*. Kyiv, 1994. [in Russian].
- Delo o predstavlenii iz Belgorodskoj gubernskoj kantselyarii kreposnye knigi neobkhdimye dlya rozmezhevaniya zemel v Sumskoj provintsii (1768 g.). *Tsentralnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrainy, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 407. ark. 13.
- Delo o razbore zhaloby obyvatelej sl. Yamnoj na nepravilnoe mezhevanie zemli praporshchikom Vakulinym. *Tsentralnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrainy, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710, op. 2, spr. 1012, ark 6.
- Delo pri koem prislanyina Sumskoj, Akhtyrskij i Bogodukhovskij uezdy Generalnye plany i ekonomicheskie primechaniya. (24 sentyabrya 1775 g. – 23 maya 1789 g.). *Rossijskij gosudarstvennyj*

⁸³ По рапорту Слободской конторы и по указу Сенатской межевой экспедиции о малом решении тою конторою у всем лете дел малой расдаче планов с книгами (29 ноября 1776 г. – 26 января 1777 г.) // РГАДА. Ф. 1294. Межевая канцелярия. Оп. 2. Д. 2728. Л. 12.

⁸⁴ Рудин С. Д. Межевое законодательство и деятельность межевой части в России за 150 лет. 19 сентября 1765 г. / С. Д. Рудин. – Пг., 1915. – С. 172.

⁸⁵ Иванов П. Опыт исторического исследования о межевании земель в России / П. Иванов. – Москва: Типография С. Селивановского, 1846. – С. 106.

arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts, f. 1294. Mezhevaya kantselyariya, op. 2, d. 1970, ark 411.

Donoshenie Slobodskoj mezhevoj kontory, pri kotorom predstavleno podannuyu ot zemlemera Miloradovicha chelobitnuyu ob uvolnenii ego za boleznuyu ot mezhevykh del (30 iyulya 1776 g.). *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1294, op. 2, d. 2502, ark 21.

Ivanov, P. (1846). Opyt istoricheskogo issledovaniya o mezhevanii zemel v Rossii. Moskva: Tipografiya S. Selivanovskogo. [in Russian].

Instruksiya zemlemeram, k generalnomu vsej imperii razmezhevaniyu (# 12570 ot 13 fevralya 1766 g.). (1830). In: *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I, T. XVII, 560–585. [in Russian].

Instruksiya Slobodskoj gubernii gubernatoru s gubernskimi i provintsialnymi kantselyarijami (1830). In: *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I, T. XVII, 181–189. [in Russian].

Kniga zhurnalov i protokolov #1 Votchinnogo departamenta Slobodskoj gubernskoj kantselyarii i Slobodskoj mezhevoj kontory za 1769 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348. Slobodskaya mezhevaya kontora i Votchinnij departament Slobodskoj gubernskoj kantselyarii, op. 5, d. 2201.

Kniga zhurnalov i protokolov Slobodskoj mezhevoj kontory za 1773 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348, op. 5, d. 2205.

Kniga zhurnalov i protokolov Slobodskoj mezhevoj kontory za 1774 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348, op. 5, d. 2206.

Kniga zhurnalov i protokolov Slobodskoj mezhevoj kontory za 1775 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348, op. 5, d. 2207.

Kniga zhurnalov i protokolov Slobodskoj mezhevoj kontory za 1776 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348, op. 5, d. 2208.

Kniga zhurnalov i protokolov Slobodskoj mezhevoj kontory za 1777 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348, op. 5, d. 2209.

Kniga zhurnalov i protokolov Slobodskoj mezhevoj kontory za 1781 g. *Rossiiskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348, op. 5, d. 2215.

Konyk, Yu. (2010) Vykorystannia soldativ u mezhevnykh robotakh u druhoj polovyni XVIII – pershoj tretyni XIX st. (na prykladi pivdenoukrainskykh hubernii). *Pivdennyi arkhiv. Istorychni nauky: Zbirnyk naukovykh prats.* 31–32, (pp. 279–288). [in Ukrainian].

Masliichuk, V. L. (2001). *Kozatska starshyna slobidskykh polkiv druhoj polovyny XVII – pershoj tretyni XVIII st.* [Cossack starshina of the suburban regiments in the second half of the XVII – first third of the XVIII century]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kharkiv. [in Ukrainian].

Milov, L. V. (1965). Issledovanie ob “Ekonomicheskikh primechanijakh” k generalnomu mezhevaniyu (k istorii russkogo krestyanstva i sel'skogo khozyajstva vtoroj polovyny XVIII v.). Moskva: Izd-vo Moskovskogo universiteta. [in Russian].

O bytii uchrezhdennomu pri Slobodskoj gubernii Kantselyarii Votchinnogo departamenta po razmezhevanii zemel pod vedomstvom Mezhevoj ekspeditsii. Senatskij ukaz (# 12993 ot 25 oktyabrya 1767) (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I, T. XVIII, (pp. 370–371). [in Russian].

O vozvrashhenii Slobodskim polkam zaselennykh pomeschikami zemel. Imennoj ukaz, dannyj Senatu (# 12356 ot 15 marta 1765 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I, T. XVII, p. 87. [in Russian].

O nevystuplenii zemlemeram nipod kakim vidom, iz predpisannykh im granits, o nedelanii nikomu nikakikh obid i pritesnenij. Senatskij ukaz (# 14843 ot 22 fevralya 1779 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I, T. XX, (pp. 792–793). [in Russian].

O poverke dach v nature s planami, v sluchae zhaloby na zemlemerov, tochno li to chislo otmezhvano, kakoe prisuzhdeno. Senatskij ukaz (#22622 ot 16 sentyabrya 1804 g.) (1830). In *Polnoe*

sobranie zakonov Rossijskoj imperii. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XXIX, (pp. 1284–1286). [in Russian].

O podtverzhenii mezhevym kantoram, chtobychleny onykh, zemlemery i kantselyarskie sluzhiteli obyvatelskikh kvartir ne zanimali, bez otvoda ot mestnogo nachalstva. Senatskij ukaz (#14720 ot 13 marta 1778 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XX, (p. 604). [in Russian].

O prekrashhenii besporyadkov pri mezhevanii zemeli o proizvodstve sledstvij po likhoimstvu. Senatskij ukaz. (#14952 ot 4 dekabrya 1779 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XX, (pp. 886–890). [in Russian].

O razmezhevanii vnov prisoedinennykh k Kharkovskomu namestnichestvu selenij i zemel ot Kurskogo Namestnichestva. Senatskij ukaz (# 15149 ot 16 aprelya 1781 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XXI, (p. 110). [in Russian].

O uchrezhdenii Slobodskoj Mezhevoj Kontory v Kharkove. Senatskij ukaz (# 13293 ot 7 maya 1769 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVIII, (p. 883–886). [in Russian].

O chisle zemlemerov i kanczelyarskikh sluzhitelej, potrebnjkh dlya razmezhevaniya zemel Slobodsko-Ukrainskoj gubernii i o pribavke v Votchinnyj departament drugogo sekretarya. Senatskij ukaz (# 13.058 ot 16 yanvarya 1768 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVIII, (pp. 433–434). [in Russian].

Ob obyazannosti zemlemerov obkhodit zemli po spornym otvodam i o strogom nakazanii vladeltsev i krestyan za nasilstvo i nedopushhenie zemlemerov k mezhevaniju zemelikh. Senatskij ukaz (# 14184 ot 1 sentyabrya 1774 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XIX, (pp. 1011–1014). [in Russian].

Ob uvolenii polkovnika Slobodskoj mezhevoj kontory pervogo chlena Neelova za slabostyu ego zdorovya ot dolzhnosti i opredelenie na ego mesto polkovnika Pashkova (29–30 oktyabrya 1775 g.). *Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1294. Mezhevaya kantselyariya, op. 2. d. 2060.

Ob ustrojstve novouchrezhdennoj Slobodskoj gubernii. Vysochajshaya rezolyutsiya na doklad senatorov knyazyza Shakhovskogo, Panina, Olsufeva (# 12397 ot 20 maya 1765 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVII, (pp. 133–136). [in Russian].

Ob uchrezhdenii v Slobodskikh polkakh prilichnogo grazhdanskogo ustrojstva, i o mestoprebывaniya Kantselyarii gubernskoj i provinczialnoj: Manifest (# 12440 ot 28 iyulya 1765 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVII, (pp. 194–195). [in Russian].

Ob uchrezhdenii iz vsekh Slobodskikh polkov osoboj gubernii i o sbore podatej na sodержanie i uchrezhdenie Slobodskikh legkikh vojsk. Vysochajshe utverzhdennyj doklad senatorov knyazyza Shakhovskogo, general-anshefa Panina i tajnogo sovetnika Olsufieva (# 12293 ot 16 dekabrya 1764 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVI, (pp. 1003–1007). [in Russian].

Ob ucherezhdennii iz slobodskikh polkov 5 polevykh gusarskikh; o komplektovanii i sodержanii onykh. Vysochajshe utverzhdennyj doklad VoЕННОj komissii (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVII, (p. 77). [in Russian].

Ob uchrezhdenii Komissii dlya preobrazovaniya Slobodskikh polkov v osoblivuyu guberniyu. Senatskij ukaz (# 12442 ot 28 fevralya 1765 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVII, (pp. 74–75). [in Russian].

Ob uchrezhdenii Senatskoj Mezhevoj ekspeditsii i o prochikh postanovleniyakh dlya privedeniya k okonchaniyu razmezhevaniya vsekh zemel v gosudarstve. Imennoj ukaz (# 12488 ot 8 oktyabrya 1765 g.). (1830). In *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. SPb.: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoj EIV Kantselyarii, I. T. XVII, (pp. 353–356). [in Russian].

Po donosheniyu Slobodskoj mezhevoj kontory ob uvolnenii v armiyu poruchika fon Vestfalina i podporuchika Fokhta; da o nagrazhdenii chinami podporuchikov Miloradovicha i Datkova, da uchenikov Karpovskikh, Bigaevskikh i kantselyarista Kovalevskogo i ob otstavke Rudometova (23 dekabrya 1770 g. – 12 oktyabrya 1771 g.) *Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1294, op. 2, d. 1201.

Po prosheniyu podprapornogo Ivana Tatarchukova k zamezhevaniyu pakhatnoj i senokosnoj ego zemli i khutora Kharchenkova s naznacheniem vsego k dache sela Brantsovki vo vladeniya pomeshhika Parkhomova (2 oktyabrya 1779 g. – 29 iyulya 1791 g.) *Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1348. Slobodskaya mezhevaya kontora i Votchinnij departament Slobodskoj gubernskoj Kantselyarii, op. 2, d. 738.

Po prosheniyu Slobodskoj mezhevoj kontory zemlemera Miloradovicha o uvolnenii s mezhevyykh del s nagrazhdeniem chinom (31 iyulya 1775 g.) *Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1294, op. 2, d. 2284.

Po raportu Slobodskoj kontory i po ukazhu Senatnoj mezhevoj ekspedicii o malom reshenii toyu kontoroyu u vsem lete del maloj rasdache planov s knigami (29 noyabrya 1776 g. – 26 yanvarya 1777 g.) *Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv drevnikh aktov – Russian State Archive of Ancient Acts*, f. 1294, op. 2, d. 2728.

Predlozhenie gubernatora, donosheniya Slobodskoj mezhevoj kontory, o naznachenii uchenikov zemlemerov, o razmezhevanii zemel. *Tsentrlnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 1995.

Predlozheniya gubernatora, donosheniya, raporty, vedomosti: o vymorochnom imushhestve, o razmezhevanii zemel, o kormchestve, ob ukryvatelstve gajdamakov knyazem Turkestanovym (1772 r.). *Tsentrlnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 922.

Promemorii Azovskoj gubernskoj kanczelyarii i Slobodskoj mezhevoj kontory, donosheniya i raporty o razmezhevanii zemel, o naznachenii zemlemerov (1778 g.) *Tsentrlnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 1719.

Promemorii Slobodskoj mezhevoj kontory, soobshheniya, raporty: o mezhevanii zemel i ob okazanii sodejstviya zemlemeram (1772 g.) [*Promemoria of the Sloboda Land Tsentrlnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 917.

Promemoriya Slobodskoj gubernskoj kanczelyarii i Mezhevoj kontory, raporty ob otvode kvartir zemlemeram i vojskam (1778 g.). [*Tsentrlnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 1718.

Rudin, S. D. (1915). Mezhevoe zakonodatelstvo i deyatelnost mezhevoj chasti v Rossii za 150 let. – 19 sentyabrya 1765 g. [in Russian].

Sklokin, V. V. (2009). *Viiskovi obyvateli Slobidskoi Ukrainy: intehtratsiia do imperskoho suspilstva (1765–1798 rr.)*. [Military inhabitants of Sloboda Ukraine: integration into imperial society (1765–1798)]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kharkiv. [in Ukrainian].

Slusarskyi, A. H. (1954). Slobidska Ukraina [istorychnyi narys XVII–XVIII st.]. Kharkiv: Kharkiv. knyzh.-hazet. vyd.-vo. [in Ukrainian].

Smirnov, G. S. (2010). *Gosudarstvennoe mezhevanie uralskikh gubernij (konets XVIII – pervaya polovina XIX veka)*. [State survey of the Ural provinces (end of the eighteenth century – the first half of the nineteenth century)]. (*Candidate's thesis*). Chelyabinsk. [in Russian].

Soobshheniya, raporty, vedomosti o razgranichenii uezdov i razmezhevanii zemel v Slobodsko-Ukrainskoy gubernii. *Tsentrlnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 619, ark 43.

Sotnikova, S. I. (1990). *Istochnikovedenie russkikh kart XVII – nachala XX vv.* [Source study of the Russian maps of the XVII – early XX centuries]. (*Candidate's thesis*). Moskva. [in Russian].

Tancyura, V. I., & Peresada, O. O. (2016). *Istoriya Slobidskoyi Ukrayini*. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina. [in Ukrainian].

Ukazy, predlozheniya, donosheniya, raporty o razmezhevanii zemel, ob otvode zemel kolonistam (1763–1770 gg.). *Tsentralnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 527.

Ukazy Senata, promemorii, donosheniya, raporty, vedomosti: o mezhevanii zemel v Ostrogozhskoj provinczii, o kolichestve poselenij v Slobodsko-Ukrainskoj gubernii (1776–1780 g.). *Tsentralnij derzhavnij istorichnij arkhiv Ukrayini, m. Kiyiv – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*, f. 1710. Slobodsko-Ukrainskaya gubernskaya kantselyariya. op. 2. spr. 1479.

Chorny, D. M. (2016). *Istoriia Slobidskoi Ukrainy: pidruchnyk*. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina. [in Ukrainian].